

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології  
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

**Дипломна робота  
магістра**

з теми:

**«ВИКОРИСТАННЯ НОЧНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ  
З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ»**

Виконала  
студентка 2 курсу ОС «Магістр»  
SPs1-M 18z групи  
спеціальності: Спеціальна освіта.  
Сурдопедагогіка. Спеціальна психологія.  
**Брижак Наталія Федорівна**  
Керівник:  
Дмітрієва Оксана Іванівна  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри корекційної педагогіки  
та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2020 р.

<b>ЗМІСТ.....</b>	<b>2</b>
<b>Вступ.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НАОЧНОСТІ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ.....</b>	<b>3 7</b>
1.1. Місце та роль наочності у процесі засвоєння знань молодшими школярами з порушеннями слуху.....	7
1.2.Вивчення пізнавальних процесів у молодших школярів з порушеннями слуху.....	18
1.3 Методи використання наочності у роботі сурдопедгога з дітьми з порушеннями слуху.....	25
Висновки до розділу 1.....	39
<b>РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОГО ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ.....</b>	<b>41</b>
2.1. Методика констатувального дослідження.....	41
2.2.Розробка, проведення та аналіз методик експериментального дослідження.....	44
2.3. Розробити комплекс занять з використанням наочності з метою підвищення рівня знань молодших школярів з порушеннями слуху.....	50
Висновки до розділу 2.....	75
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>78</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>81</b>

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** У сучасних умовах розвитку освіти в Україні особливого значення набуває проблема підвищення ефективності навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх потреб, можливостей та здібностей для вирішення питань соціальної адаптації різних категорій дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі, й дітей з порушеннями слуху, у суспільстві. Особлива увага педагогів звертається на принципи навчання цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, на принцип наочності.

Проблему наочності, як невід'ємну складову дидактичного процесу, досліджували відомі педагоги-науковці: Ю. Бабанський, Г. Занков, Я. Коменський, І. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Психолого-педагогічні дослідження особливостей навчання дітей з порушенням слуху (Ф. Рау, П. Гальперін, Р. Боскіс, Т.Розанова, Н.Морозова та ін.) розкривають основи психофізичного розуміння природи порушень слуху та виділення основних педагогічних умов, спрямованих на підвищення якості розумового розвитку дітей з порушеннями слуху, виявляють великі можливості розумового розвитку дітей в процесі цілеспрямованого систематичного виховання та навчання.

Педагоги зазначають, що використання наочності у навчанні сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності, всебічному розвитку дітей з порушеннями слуху. Важливе місце належить їх розумовому розвитку, свідомому засвоєнню знань за умови постійного спілкування з дорослими та однолітками при цілеспрямованому систематичному навчанні у закладах загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху.

Особливо важливим для подальшого розвитку дитини з порушенням слуху є молодший шкільний вік, адже саме цей період є основою подальшого інтенсивного сенсорного розвитку дитини - орієнтування у зовнішніх якостях та відношеннях предметів і явищ, у просторі та в часі, оволодіння новими типами сприйняття, які дозволяють більш повно сприймати навколишнє

середовище. Відбувається перехід від застосування предметних зразків до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів, вдосконалення перетворення зовнішніх орієнтувальних дій в дії сприймання.

Ці умови необхідно враховувати в процесі навчання дітей з порушеннями слуху, слід широко застосовувати наочний матеріал та вміти добирати його відповідно до особливостей зорового сприймання дітей з порушеннями слуху. Завдання вчителя перевіряти чи правильно діти з порушеннями слуху сприймають наочність та навчати їх навичкам узагальнювати сприйнятий матеріал.

В навчанні дітей з порушеннями слуху використовуються спеціальні види наочності і способи подачі матеріалу. Наочність сприяє розвитку абстрактного мислення та придбанню міцних знань, реалізує зв'язок теорії з практикою, формує пізнавальний інтерес. Наочні посібники наближують процес пізнання до уявлення реальних предметів в суспільних чи природних умовах, формують на основі відчуттів і сприймань чуттєві образи, які допомагають зрозуміти дитині ті чи інші ситуації. Їх використання повинне направляти на процес створення образу, тому важливо врахувати характер наочних посібників, їх підбір та динаміку пред'явлення їх на занятті.

Використання наочності на заняттях має велике значення для підвищення якості засвоєння дітьми з порушеннями слуху інформації, розвитку пізнавально-психічних процесів.

На сьогодні проблема використання наочності у навчанні учнів молодшого шкільного віку з порушеннями слуху є недостатньо вивченою, що й обумовило вибір теми нашого дослідження **«Використання наочних методів у процесі навчання дітей з порушеннями слуху»**.

**Об'єкт дослідження** – навчальний процес закладу загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху.

**Предмет дослідження** – особливості використання наочності у навчанні дітей з порушеннями слуху молодшого шкільного віку.

**Мета дослідження** - розробити та апробувати комплекс занять з розвитку мови та мовлення із використанням наочності для учнів 1 класу закладу загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху.

Відповідно до мети визначені **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з метою виокремлення наукових підходів до вивчення стану вищезазначеної проблеми.

2. Визначити особливості використання наочності у навчанні молодших школярів з порушеннями слуху.

3. Визначити корекційний вплив використання наочності на рівень засвоєння знань дітьми з порушеннями слуху.

4. Розробити комплекс занять із використанням наочності з метою підвищення рівня засвоєння знань молодших школярів з порушеннями слуху.

**Теоретико-методологічні засади дослідження** становили праці вчених про методичні дослідження з проблеми використання наочних засобів в процесі навчання (М. Ярмаченко, Л. Занков, С. Зиков, Б.Корсунська, О.Речицька, А.Гольдберг); теорія діяльності та знакового опосередкування розвитку (Л.Виготський, С. Зиков, О.Леонт'єв, Л.Фомічова); дослідження вчених з проблем організації та проведення занять у спеціальних навчальних закладах (А. Катаєва, Б.Корсунська, Л.Носкова, Л.Головчиць, Л.Фомічова).

**Методи дослідження**: теоретичний аналіз літературно-наукових джерел: теоретичне осмислення передового досвіду роботи вчителів; вивчення документації; аналіз програм та дитячих робіт; констатувальний зріз і дослідне навчання; цілеспрямоване психологічне та методичне спостереження за формуванням умінь і навичок молодших школярів за запропонованою нами системою занять; статистична обробка експериментальних даних.

**Практичне значення** дослідження полягає у визначенні особливостей використання наочності у процесі навчання молодших школярів з порушеннями слуху; у розробці та апробації системи занять із використанням наочності для учнів молодших класів з порушеннями слуху, що може

впроваджуватись у роботі закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху та у системі інклюзивної освіти цієї категорії дітей з особливими освітніми потребами.

**Апробація** роботи відбулася на звітній конференції студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології (м. Кам'янець-Подільський, 2020 р.).

Результати дослідження відображено у 1 публікації.

**Експериментальна база дослідження.** Експериментальне дослідження проводилося на базі Ужгородської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат I-III ступенів Закарпатської обласної ради.

**Структура роботи.** Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи представлено на 80 сторінках.

## ВИСНОВКИ

У процесі проведення теоретичного та експериментального дослідження, нами здійснені такі висновки:

Визначено, що використання наочності у навчанні та вихованні необхідне для формування у дітей з порушеннями слуху правильних уявлень про навколишній світ, розуміння просторових відношень між об'єктами, їхніми структурами, розвитку спостережливості, уваги, забезпечення зв'язків між конкретним та абстрактним у знаннях, єдності чуттєвого та логічного у пізнання, реалізації принципу доступності навчання.

З'ясовано, що необхідно доцільно поєднувати в процесі навчання слово та наочність, але слід зауважити, що наочність не повинна перетворитися в самоціль. Вибір засобів наочності повинен відповідати віку та рівню мовленнєвого розвитку молодшого школяра з порушеннями слуху, що забезпечує взаємозв'язок сприймання наочних образів зі словом та активністю дитини і розвитком її мислення. При навчанні дітей з порушенням слуху велика увага приділяється відповідності між словом сурдопедагога та наочністю.

Особливості застосування наочності у навчанні дітей з порушеннями слуху пов'язані з тим, що при таких порушеннях суттєво звужена чуттєва основа пізнання. Тому застосування наочних методів доцільне лише при використанні спеціальних засобів, спрямованих на компенсацію порушених функцій та більш повне функціонування збережених аналізаторів. За допомогою зорових, дотиково-вібраційних, кінестетичних відчуттів та залишків слуху молодший школяр з порушенням слуху може краще пізнавати навколишній світ. Таке пізнання в процесі навчання стає більш диференційованим і узагальненим, вдосконалюючись значною мірою під впливом наочності у поєднанні зі словом, з допомогою яких воно здійснюється більш успішно, стаючи основою для становлення способів розумової діяльності молодших школярів з порушеннями слуху, забезпечуючи більш гнучке оперування уявленнями та знаннями.

Визначено, що розвиток мислення і мовлення дитини з порушеннями слуху вимагає такої побудови педагогічного процесу, щоб увесь шлях навчання йшов «від незнання до знання і вміння пізнавати». Гармонійному поєднанню навчання вмінню пізнавати і мові треба приділяти особливу увагу. Успішному виконанню цього завдання може сприяти наочність в сучасному, широкому її розумінні - це не лише об'єкти та їх зображення, які сприймаються зором, а і наочно-практична діяльність дитини, праця, в процесі якої іде становлення об'єктів.

Нами розроблена система занять з розвитку мови і мовлення для учнів 1-го класу, спрямована на підвищення рівня засвоєння знань молодших школярів з порушеннями слуху.

У процесі апробації визначено, що більшість дітей добре орієнтується у наочних образах та можуть самостійно їх називати і пригадувати, але мають труднощі у класифікації та узагальненні цього матеріалу, у встановленні логічних зв'язків між предметами. Недостатній розвиток мисленнєвих операцій впливає на якість засвоєння навчального матеріалу, тому зменшується обсяг розуміння наступних знань, уповільнюється розумовий розвиток молодших школярів з порушеннями слуху.

Визначено, що більшість дітей з порушеннями слуху на достатньому рівні розуміють словесний матеріал, але розумові дії узагальнення та класифікації відбуваються повільно, діти припускаються помилок. Також учням з порушеннями слуху складніше оперувати вербальними образами, засвоювати словесний матеріал, що в свою чергу впливає на якість та обсяг засвоєння знань.

Отже, завдання опорою на наочність учні з порушеннями слуху сприймали, розуміли та виконували значно швидше і правильніше, ніж зі словесними. Школярі легше в ньому орієнтувалися. Увага при виконанні наочних завдань була частіше довільною, довготривалою за стійкістю, а при словесному матеріалі, особливо у слабкіших дітей, увага була розсіяною, мимовільною. Запам'ятовування та пригадування наочного матеріалу



відбувалось легше й швидше, що вказує на сформованість внутрішніх образів. Виокремлення зайвого із набору предметів в цілому відбувалось правильніше за наочністю, що вказує на вміння аналізувати та узагальнювати.

Виявлено, що використання наочності у навчанні молодших школярів з порушеннями слуху сприяє розвитку пізнавальної активності, концентрації та розподілу уваги, активізації мислительних операцій у поєднанні з усним мовленням, впливає на покращення міцності запам'ятовування та пригадування матеріалу. Оптимальне використання наочності дозволяє уникнути перенавантаження молодшого школяра з порушеннями слуху, що впливає на ефективність виконання завдань; сприяє більш швидкому оперуванню образами; покращує уявлення молодших школярів з порушеннями слуху про навколишній світ, а також стає міцною опорою в усвідомленні зв'язків між об'єктами.

Отримані результати не є вичерпними щодо зазначеної проблеми. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці комплексної програми використання наочності у навчально-виховному процесі закладу загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фомічова Л.І. Актуальні питання сурдопедагогіки: Збірник наукових праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова: - К.: НПУ, 2003. - 254 с
2. Богданова Т.Г. Сурдопсихологія: Учеб.посobie для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М: Академия, 2002. - 224 с.
3. Баранов С.П.,Сластенин В.А.,Болотина Л.Р. Педагогика. Учебное пособие. - М.: 1987.-367 с.
- 4.Боскис Р.М., Фингерман Л.Е.Развитие письменной речи в начальных классах школы слабослышащих: пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1978. - 143 с.
5. Боскис Р.М., Учителю о детях с нарушениями слуха. - М.: Просвещение, 1975. - 143 с.
6. Фомічова Л.І. , Малина Л.О.. Виховання і навчання дітей дошкільного віку з вадами слуху (об'єднані тексти програм дошкільних закладів для глухих дітей і дошкільних закладів для слабочуючих дітей): Програма для спеціальних дошкільних закладів / - К.: ІЗМН, 1997.-365 с
7. Венгер, Л.А. Психологія / Л.А. Венгер, В.С. Мухина. - М.: Владос, 1988.-76 с.
8. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский — СПб: Просвещение, 1997. - 340с.
9. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. -М.: Педагогика, 1986.
- 10.Выготский Л.С. Проблема развития в структурной психологии. // Основы психологического развития. - М.: 1994. - 257 с.
11. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский —М.: Наука, 1980.- 450с.
12. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. - Т.3 / Л.С. Выготский. -М., 1993.
13. Выгодская Г.Л. Обучение глухих дошкольников сюжетно-ролевым играм. - М: Просвещение, 1975.

14. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий // Хрестоматия по общей психологии: Психология мышления. - М., 1989.

15. Головниц Л.А. Материал для проверки усвоения детьми раздела «Развитие речи» Программа воспитания и обучения глухих детей дошкольного возраста // Дефектология: научно-методический журнал АПН СССР. - 1983. - № 6. - С. 63-69.

16. Гольдберг А.М. Шляхи підвищення ефективності роботи у розвитку зв'язної мови учнів молодших класів школи глухих / А.М. Гольдберг. - К., 1963.-38 с

17. Гольдберг А.М., Вивчення глухих дітей у процесі навчання і виховання. - К.: Радянська школа., 1972. - 66 с

18. Дьячков А.И., Системы обучения глухих детей. - М.: АПН РСФСР, 1961.- 247 с.

19. Гольдберг А.М., Лебедева Л.С.З досвіду роботи Київської школи глухих: - К.: Радянська школа, 1962. - 215 с

20. Занков Л.В. Наглядность и активность - М.: Просвещение, 1998. - 295с.

21. Занков Л. В. Наглядность и активизация учащихся в обучении - М.: Учпедгиз, 1960.-315 с.

22. Зыков С. А., Корсунская Б. Д. Урок в школе для глухих детей. - М.. 1954.

23. Зыков С.А. Обучение глухих детей языку.- М., 1959.

24. Боскис Р.М. Изучение слабослышащих детей в процессе обучения. - М.: Педагогика, 1989.

25. Занкова Л.В., Зверева М.В.Индивидуальные варианты развития младших школьников - М.: Педагогика, 1973. - 165 с.

26. Коменский Я.А. Мир чувственных вещей в картинках / Я.А. Коменский М.: Просвещение, 1986. - 391с.

27. Соботович. Е.Ф. Коррекционное обучение и воспитание детей с нарушениями слуха и речи. Сборник науч.тр. - К.: КГПИ, 1989. -128с.

28. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Просвещение, 1975.

29. Медведев Н.Е. Использование технических средств обучения в школе глухих. - К.: Радянська школа, 1977. - 77 с.
30. Рау Ф.Ф. Методика обучения глухих устной речи. Учебн. пособие для студентов дефект. фак. пед. ин-тов / М.: Просвещение, 1976. - 279 с.
31. Дьячкова А.И., Розанова Т.В., Яшкова Н.В. Методы изучения аномальных детей. - М.: Просвещение, 1966.
32. Михаленкова И.А. Практикум по психологии детей с нарушением слуха. - СПб: 2004. - 98 с.
33. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. - М.: 1999.
34. Назарова Л.П. Методика развития слухового восприятия у детей с нарушениями слуха. - М.: Владос, 2001. - 288 с.
35. Нейман Л.В. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи. - М.: Просвещение, 1999.
36. Зыкова С.А. Новое в методах обучения глухих детей / -М., 1968.
37. Новоселова С.Л. Игры и занятия с предметами-орудиями // Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста. - М.: Просвещение, 1972.
38. Зыкова С.А., Рау Ф.Ф., Слезина Н.Ф. Обучение и воспитание глухих детей. / - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. - 264 с.
39. Занкова Л.В. Обучение и развитие / -М.: Просвещение, 1975.
40. Шеремет М.К., Літвінова В.В. Особливості стану мовлення у дітей зі зниженим слухом шестирічного віку: Науково-методичні рекомендації / МО України. ІЗМН; -Київ: ІЗМН, 1997. - 56с.
41. Соловьёв И.М., Шиф Ж.И., Розанова Т.В., Яшкова Н.В. Психология глухих детей / - М.: Педагогика, 1971. - 447 с.
42. Гиппенрейтер Ю.Б., Любимова В.В., Михалевская М.Б. Психология ощущений и восприятия // Под ред. -М.: 1999.
43. Розанова Т.В. Развитие способностей у глухих детей в процессе обучения / - М.: Педагогика, 1991. - 176 с.

44. Занкова Л.В. Развитие учащихся в процессе обучения / -М.: АПН РСФСР, 1963.-238 с.
45. Рау Ф.Ф., Власова Т.А., Слезина Н.Ф., Бельтюкова В.И. Формирование устной речи у глухих детей Науч.-исслед. ин-т дефектологии Акад. пед. наук СССР. - М.: Педагогика, 1981. - 168 с.
46. Речицкая Е.Г., Сошина Е.А. Развитие творческого воображения младших школьников в условиях нормального и нарушенного слуха. - М.: Просвещение, 1999.-421 с.
47. Розанова Т.В., Развитие памяти и мышления глухих детей. - М.: Педагогика, 1978. - 231 с.
48. Синяк В.О. Особенности психического развития глухого ребенка / Синяк В.О., Нудельман М.М. -М.: Просвещение, 1975. - 110 с.
49. Занкова Л.В. Сочетание слова учителя и средств наглядности в обучении / - М.: Изд. АПК РСФСР, 1958. - 405с.
50. Багрова И.Г., Речицкая Е.Г. Сурдопедагогика: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / - М.: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2004. - 655 с.
51. Тигранова Л.И. Умственное развитие слабослышащих детей. - М.: Просвещение, 1978. - 368 с.
52. Ушинский К.Д. О педагогике / К.Д. Ушинский - М.: Просвещение, 1985.-459с.
53. Фомічова Л.І. Мова, мовлення та когнітивні процеси на ранніх етапах корекційного впливу / Л.І. Фомічова [Актуальні питання сурдопедагогіки]: збірник наукових праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова; - Київ: НПУ, 2003. - С 196-207.
54. Остапишина Т.П. Хрестоматія по общей психології // Психологія мышлення. -М.: 2003.
55. Шиф Ж.И. Усвоение языка и развитие мышления у глухих детей / - М.: Просвещение, 1968. - 316 с.
56. Ярмаченко М.Д. Історія сурдопедагогіки. - К.: Вища школа, 1975. -423 с.

57. Яшкова Н.В. К вопросу о наглядно-действенном мышлении глухих детей. - Специальная школа, 1968. - № 1.
58. Яшкова Н.В. Наглядное мышление глухих детей. - М.: Просвещение, 1988. - 289 с.
- 59.Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении / – М.: Знание, 1984. – 80 с.
- 60.Волкова Н.П. Педагогіка: посіб. для студ. вищих навч. закладів /– К.: Академія, 2001. – 675 с. – (Альма-матер).